

XX əsr tariximiz Azərbaycan ictimai fikrinin inkişafında, cəmiyyətimizin mədəni-mənəvi tərəqqisində mühüm rol oynamış şəxsiyyətlərimizlə zəngindir. Ötən əsrin əvvəllərində yaşamış belə şəxsiyyətlərimiz haqqında danışarkən dərhal yada düşən bir ad da var: Əhməd bəy Pepinov. Müsəlman Şərqinin ilk demokratik respublikası olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulmasında mühüm rol oynamış Əhməd bəy Pepinov Milli Şuranın, daha sonra Cümhuriyyət parlamentinin üzvü və katibi olub. Nəsim bəy Yusifbəylinin baş nazirliyi ilə qurulan 5-ci hökumətdə əmək və əkinçilik naziri vəzifəsində çalışıb. Azərbaycanın ilk ali təhsil ocağı - Bakı Dövlət Universitetinin yaradılmasında yaxından iştirak edib. Parlament üzvü kimi bir sıra mühüm qanun layihələrinin yaradılmasına töhfələr verib.

ləbə ilə bağlıdır. Belə ki, parlamentin xaricə göndəriləcək gəncləri seçmək üçün yaratdığı müsabiqə komissiyasında Əhməd bəy Pepinov da təmsil olunurdu.

Zəmanət teleqramı

Cümhuriyyətin süqutu günlərində Əhməd bəy Pepinov Bakıda deyildi. O, işğalçı XXI Qırmızı ordunun Bakıya gözlənilən yürüşünü ləngitmək məqsədilə danışıqlar aparmaq üçün 1920-ci il aprelin əvvəllərində Azərbaycan parlamentinin digər üzvü Rəhim bəy Vəkilovla birgə Qroznı şəhərinə göndərilmişdi. Pepinov bolşeviklərin həmin vaxt tanınmış liderlərindən Serqo Orconikidze ilə tanış idi. Qroznıdakı görüş zamanı, insafən, S.Orconikidze Əhməd bəyə Moskva ilə danışıcağını vəd verir və vədini də yerinə yetirir. Amma nəticə uğursuz olur. Bakımı işğal edən bolşevik cəlladları Cümhuriyyət xadimlərinə qarşı qanlı repressiyalara başlayırlar. Cümhuriyyət hökumətinin aparıcı üzvlə-

rının köməyi ilə onunla bağlı ittihamlar əldə edib istintaq sənədlərinə daxil etmək istəyirdilər və buna nail olurdular. Ə.Pepinov digər ziyalılarla birgə Azərbaycanda millətçi əksinqilabçı blok formalaşdırmaqda günahlandırılırdı.

Nəhayət, 1930-cu il dekabrın 8-də 1012 nömrəli orderlə Əhməd bəy də həbs edilir və onunla eyni vaxtda həbsə atılmış 52 nəfərlə birgə xaricdəki əksinqilabi, antisovet mərkəzləri ilə əlaqələrdə təqsirləndirilir. Həbs olunduqda 37 yaşı vardı. Günahını boynuna alması və digərləri əleyhinə də ifadə verməsi üçün Əhməd bəyə qarşı ağır işgəncə üsulları tətbiq edilir, amma o bütün əziyyətlərə mətanətlə sinə gərir.

Əhməd bəy Pepinovu həbs etmiş NKVD səlahiyyətli əməkdaşları ən çox onun vaxtilə Türkiyənin Bakıdakı konsulu vəzifəsində çalışan Məmduh Şövkət bəylə yaxın dostluq münasibətləri maraqlandırır. Məmduh Şövkət Bakıda işlədiyi müddətdə müsavətlərin bül-

Ölüm cəzası sürgünlə əvəz edilir

Əhməd bəy Pepinovu da oxşar tale gözləyirdi. 1931-ci il sentyabrın 30-da Baş Siyasi İdarə onu ən ağır cəzaya - güllələnməyə məhkum edir. Ancaq 1932-ci ildə hökm dəyişir. Cəza əvvəlcə 10 il həbslə, daha sonra müddəti tutulduğu gündən sayılmaqla 5 illik sürgünlə əvəzlənir. Bəzi mənbələrə görə, bu dəfə də onun xilasında Serqo Orconikidzenin müəyyən rolu olur. Əhməd bəyin həbsindən sonra bacısı Kəbirə xanım Serqo Orconikidzenin yanına gedib qardaşına kömək göstərməsini xahiş edir. S.Orconikidze yenə də köməyini əsirgəmir, dərhal Bakı ilə əlaqə saxlayaraq Əhməd bəy Pepinovun işinə yenidən baxılmasına, haqqındakı ölüm cəzasının dəyişdirilməsinə, cəzanın sonda 5 illik sürgünlə əvəz edilməsinə nail olur.

Əhməd bəy Pepinov Cümhuriyyət parlamentinin sədri Həsən bəy Ağayevin qızı Xurşid xanımla ailə qurmuşdu və bu izdivacdan bir övladları - illər sonra Azərbaycanın məşhur aktyoru Lütfəli Abdullayevin həyat yoldaşı olacaq Sevda Pepinova dünyaya gəlmişdi. Həbsindən sonra əfsus ki, Əhməd bəyin ailəsi də dağılır. Xurşid xanım başqası ilə ailə qurduğundan bala-cə Sevda ana nənəsi, Həsən bəy Ağayevin həyat yoldaşı Xədicə xanımın himayəsində qalır.

Həbsdə verilən işgəncələr Əhməd bəy Pepinovun səhhətinə ciddi təsir göstərmişdi. O, müxtəlif xəstəliklərdən əziyyət çəkirdi. Həbsinin qalan müddətini Ulyanovsk şəhərində sürgündə keçirir. 1935-ci ilin yazında sürgünün bitməsi barədə sənədləri alıb Moskvaya gedir. Orada Serqo Orconikidze və kiçik qardaşı Zəki bəylə görüşür. Köhnə tanış Serqo ona işləmək üçün Qazaxıstana getməyi, Bakıdan, o zamanlar Azərbaycanda hökumətə olan cəllad Mircəfər Bağirovdan mümkün qədər uzaq olmağı tövsiyə edir. Əhməd bəy isə 1936-cı ilin mayında Bakıya gəlir. Bu zaman NKVD-dən çağırılıb ona əməkdaşlıq təklif edirlər. Kommunist Partiyasına daxil olarsa, məsul vəzifə veriləcəyini boyun olurlar. Amma Əhməd bəy bu təklifi qəbul etmir, 1936-cı ildə Alma-Ataya yollanır. Əvvəlcə tikinti sahəsində iqtisadi planlaşdırma məsələləri üzrə çalışmağa başlayır, müəyyən müddətdən sonra isə Qazaxıstan SSR maarif nazirinin müavini vəzifəsində işləyir.

Zaman 1937-ci ilə yaxınlaşdıqca Bakıdakı məşhur ziyalıların kütləvi həbsinin sorağı Alma-Ataya çatdığından özü də bildirdi ki, azadlıqdakı bu günləri müvəqqətidir. O, Alma-Atadan əvvəl Ulyanovska, oradan Moskvaya yollanır. Moskvadan Bakıya xəbər göndərərək doğmalarından qızı Sevdanı sonuncu dəfə görmək üçün kömək göstərmələrini xahiş edir. Qardaşı Zəki bəy Pepinov onun bu istəyini yerinə yetirir. Sonra Əhməd bəy Ulyanovska qayıdır. Burada onu dərhal həbs edib Bakıya gətirirlər. Həbsxanada səkkiz ayadək davam edən istintaq prosesində yenə də əksinqilabçı, antisovet, millətçi təşkilatın rəhbəri olmaqda, əvvəlki istintaqda həqiqətləri gizlətməkdə təqsirləndirilir. Sonuncu dəfə 1938-ci il iyulun 3-də NKVD binasındakı 100-cü otaqda onu şəxsən Mircəfər Bağirov özü dindirir. Pepinov bu görüşdə də günahkar olmadığını, istintaqdan heç nə gizlətmədiyini, həmişə namusla yaşadığını bildirir. Onun iradəsindən, mətinliyindən qəzəblənən Mircəfər Bağirov həmin görüşdə Əhməd bəyi şəxsən özü qətlə yetirir.

Bu, əfsuslar olsun ki, həyatın reallığıdır: şəhər xeyirlə, ədalətsizlər adillərlə, düşüncələri zülmətə qorq olmuşlar işıq zərrələri ilə qarşılaşanda zorakılıqdan, öldürməkdən, qətl etməkdən başqa əl atacaqları bir vasitə tapa bilmirlər. Amma unudurlar ki, ölüm onların əbədiyyət ömrünün başlanğıcıdır.

*İradə ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"*

Əqidəsinin qurbanı

Mircəfər Bağirovun təklifinə "yox" deyən nazir

Yüksək təhsilli gənc

Əhməd bəy Pepinov yüksək təhsil almış ziyalılarımızdan idi. Azərbaycanın tanınmış maarif xadimi, dövrünün qüdrətli qələm sahibi Ömər Faiq Nemanzadənin bacısı oğlu idi. Tiflisdəki zadəgan məktəbini bitirdikdən sonra o, 1912-ci ildə eyni vaxtda Moskva Universitetinin həm Hüquq, həm də İqtisadiyyat fakültələrində daxil olmuşdu. Bir neçə xarici dilə mükəmməl yiyələnmişdi. Universitetdə təhsil alarkən o, publisistika ilə ciddi şəkildə məşğul olur, "Açıq söz" qəzetində "Axalkalakili Əhməd Cevdet" imzasıyla yazılar dərc etdirirdi.

Ə.Pepinovun Moskva Universitetini bitirdiyi 1917-ci ildə, məlum olduğu kimi, çar Rusiyasında çox əhəmiyyətli siyasi hadisələr baş verirdi. Artıq burjua inqilabı olmuş, çar devrilmiş, qısa müddətdən sonra bolşeviklər hakimiyyəti ələ keçirmişdilər. Əhməd bəy Moskvadan evlərinə qayıdanda bu hadisələrin təsirləri əyalətlərə də keçmişdi. Universitetdə kifayət qədər zəngin bilik və təcrübə toplanmış gənc Əhməd bəy də bu axından, təbii ki, kənardan qalmır, dövrünün maarifpərvər insanları cərgəsində ictimai-siyasi fəaliyyətə qoşulur.

Moskva Universitetinin mühitindən irəli gələrək marksizm onun dünyagörüşünə əhəmiyyətli təsir göstərmişdi. Bu siyasi cərəyanın fəlsəfəsini, təməl prinsiplərini dərindən bilirdi. Siyasi əqidə etibarilə özünü bu cərəyana aid edirdi. 1917-ci ildən Hümmət Sosial-Demokrat Təşkilatında təmsil olunmağa başlamışdı və sağ hümmətçi düşüncələrini dəstəkləyirdi. 1917-ci ildə Əhməd bəy yüksək təhsilli gənc ziyalı kimi Cənubi Qafqazdan Müəsislər Məclisinə üzv seçilir. 1918-ci ilin fevralında yaradılan Zaqafqaziya Seymində müsəlman sosialist blokuna daxil olur. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan olunduqdan sonra Milli Şurada sosialist fraksiyasının üzvü kimi irəli çəkilir. Dövlət quruculuğu proseslərində yaxından iştirak edir.

Cümhuriyyət parlamentinin sədri Həsən bəy Ağayevin bu savadlı, bacarıqlı gəncə böyük rəğbəti vardı. Pepinovun bu dövrdəki ən böyük xidmətlərindən biri də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici ölkələrə universitet təhsili almaq üçün göndərdiyi 100 tə-

rindən biri kimi Əhməd bəy Pepinovu da böyük təhlükələr gözləyirdi. Bunu nəzərə alaraq Serqo Orconikidze qafqazlı xarakterinə sadıq qalıb onu qorumaq üçün Bakıya zəmanət teleqramı göndərir. Pepinovdan dəyərli kadr kimi faydalanmağı tövsiyə edir. Bu zəmanət teleqramı müəyyən dövr ərzində Əhməd bəyin həyatını xilas edir. Sovet dövründə ona kiçik vəzifələr verirlər. 1922-ci ildə isə onu Xalq Maarif Komissarlığına göndərirlər. Komissarlığın Kollegiya üzvü seçilir, həmin illərdə Azərbaycan təhsilinin, maarifinin inkişafı üçün mühüm işlər görür. Təkcə bir faktı diqqətə çatdırmaq ki, latın qrafikası əsasında Azərbaycan əlifbasının ilk variantının yaradıcılarından biri məhz Əhməd bəy Pepinov olmuşdur.

Məlumatlara görə, 30-cu illərə az qalmış Türkiyədən gələn bir dostu buralarda vəziyyətin getdikcə pisləşəcəyini, gec-tez tutulacağını deyərək ona ailəsini də götürüb Türkiyəyə keçməyi tövsiyə edir. Amma Əhməd bəy özünü təqsirsiz saydığından bununla razılaşmır. Sonralar həbsxanada görüş zamanı qaynanası Xədicə xanıma səhvini etiraf edir ki, görək onda gedəydim.

İfadələr, ittihamlar

Amma millətçi tənəsi ilə təqib və təzyiqlər ara vermir. O illərdə repressiyaya məruz qalan Azərbaycan ziyalılarından istintaq sənədlərində Əhməd bəy Pepinovun da adı tez-tez hallandırılırdı. Müstəntiqlər dindirdikləri şəxslərdən müxtəlif işgəncə metodla-

tün gizli fəaliyyətlərindən xəbərdar idi. NKVD-nin əldə etdiyi müəyyən dəlillərə görə, o, diplomatik imkanlarından istifadə edərək Məhəmməd Əmin Rəsulzadə ilə Azərbaycandakı müəyyən şəxslər arasında rabitənin qurulmasına da kömək göstərmiş. Ona görə Türkiyə konsulunun yaxın dostu kimi Əhməd bəy Pepinovun üzərinə çox ciddi sübhələr yönəlmişdi. O həm də Mirzəbala Məmmədzadənin Türkiyəyə qaçmasına kömək göstərməkdə ittiham olunurdu.

Azərbaycan Milli Mərkəzinin Türkiyə, Fransa və İrandakı şəbəkələri ilə əlaqələrdə günahlandırılaraq həbs edilən digər şəxslər Əhməd bəyin əleyhinə müəyyən ifadələr vermişdilər. Bu ifadələrdə göstərilirdi ki, "Azərbaycan Milli Mərkəzinin üst qatında" "Türk Millətinin İstiqlaliyyəti" partiyası da varmış. Mərkəz Türkiyədən alınmış tövsiyə əsasında formalaşdırılmışdı. Məqsəd həmin mərhələdə Azərbaycandakı antisovet hərəkata rəhbərliyi tədrisən ələ alan, gələcəkdə isə müstəqilliyini bərpa edəcək məmləkətdə hakim partiya funksiyasını daşımaq idi. İfadələrdə partiyanın Mərkəzi Komitəsinin ilk iclaslarının 1928-ci ilin aprel, mayında Əhməd bəy Pepinovun evində keçirildiyi göstərilirdi. Araşdırma materiallarına əsasən, 1931-ci ildə həmin mərkəzin işi ilə bağlı tutulanlardan biri də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti nazirlərindən Məmməd Həsən Hacinski olmuşdu. Dekabrın 31-də Tiflisdə həbs edilən M.Hacinski onu sonda nələrin gözlədiyini bilərək kameralada intihar etmişdi.